

KAJIAN AWAL TERHADAP KARYA KLASIK DAN KONTEMPORARI ISLAM MENGENAI WASIAT WAJIBAH

A PRELIMINARY STUDY OF CLASSICAL AND CONTEMPORARY ISLAMIC WORKS ON WASIYYAH WAJIBAH

Alizah Ali¹

Rahmawati Mohd Yusoff^{2*}

Azhani Arshad³

Mohammad Hidir Baharudin⁴

Rosnani Mohd Salleh⁵

Siti Mariam Atan⁶

^{1,2,5,6} Jabatan Undang-undang, Universiti Teknologi MARA (UiTM), Cawangan Johor, Kampus Segamat, Johor, Malaysia (E-mail: aliza941@uitm.edu.my, rahmawatimy@uitm.edu.my, rosna243@uitm.edu.my & sitim223@uitm.edu.my).

³ Fakulti Undang-undang, Universiti Teknologi Mara (UiTM), Shah Alam 40450 Shah Alam, Selangor, Malaysia. (E-mail: azhani_arshad@uitm.edu.my).

⁴ Sekolah Pengajian Islam, Kolej Universiti Islam Johor Sultan Ibrahim (KUIJSI), 80350 Johor Bahru, Johor, Malaysia (E-mail: hidir@kuijsi.edu.my).

*Corresponding author: rahmawatimy@uitm.edu.my

Article history

Received date : 15-8-2026

Revised date : 16-8-2026

Accepted date : 15-10-2026

Published date : 20-10-2026

To cite this document:

Ali, A., Mohd Yusoff, R., Arshad, A., Baharudin, M. H., Mohd Salleh, R., & Atan, S. M. (2026). Kajian awal terhadap karya klasik dan kontemporari Islam mengenai wasiat wajibah. *Journal of Islamic, Social, Economics and Development (JISED)*, 11 (87), 37 – 52.

Abstrak: Wasiat merupakan salah satu instrumen penting dalam pengurusan harta menurut Islam, manakala wasiat wajibah berkembang sebagai satu bentuk ijtihad bagi menjaga kebajikan kerabat tertentu yang tidak memperoleh bahagian melalui faraid. Kajian ini bertujuan meneliti secara awal karya klasik dan kontemporari Islam berkaitan konsep wasiat dan asas pembentukan wasiat wajibah. Kajian menggunakan pendekatan kualitatif melalui analisis dokumen dan sorotan naratif terhadap al-Quran, hadis, karya fuqaha klasik dan penulisan sarjana kontemporari. Perbincangan memberi tumpuan kepada definisi wasiat, hukum, rukun dan syaratnya, kedudukan wasiat kepada kerabat bukan waris, serta perbezaan pandangan tentang kewajipan berwasiat kepada kerabat yang terhalang daripada mewarisi. Dapatan menunjukkan bahawa karya klasik menyediakan asas penting bagi perbincangan wasiat wajibah. Majoriti fuqaha melihat wasiat kepada bukan waris sebagai amalan yang dianjurkan, manakala sebahagian fuqaha mengekalkan unsur kewajipan bagi kerabat yang tidak mewarisi. Sarjana kontemporari kemudiannya mengembangkan pandangan ini melalui pertimbangan maslahah, keadilan dan perlindungan keluarga sehingga melahirkan konsep wasiat wajibah dalam bentuk perundangan di beberapa negara Islam. Kajian ini menyimpulkan bahawa wasiat wajibah tidak wajar dilihat sebagai penggantian kepada faraid,

sebaliknya sebagai mekanisme pelengkap yang dibangun melalui ijtihad bagi menangani keadaan tertentu tanpa menjejaskan hak waris yang telah ditetapkan oleh syarak.

Kata Kunci: Wasiat; Wasiat Wajibah; Fara'id; Fuqaha Klasik; Ijtihad Kontemporari; Maslahah; Harta Pusaka

Abstract: *Wasiyyah is an important instrument in Islamic estate management, while wasiyyah wajibah developed as a form of ijtihad to protect certain relatives who do not receive a share through fara'id. This preliminary study examines classical and contemporary Islamic works concerning the concept of wasiyyah and the foundations of wasiyyah wajibah. A qualitative approach is adopted through document analysis and a narrative review of the Qur'an, hadith, classical juristic works and contemporary scholarship. The discussion focuses on the definition, legal rulings, pillars and conditions of wasiyyah, the position of bequests to non-heir relatives, and differing views on whether a bequest to relatives excluded from inheritance is obligatory. The findings show that classical works provide an important foundation for the later development of wasiyyah wajibah. The majority of jurists regard bequests to non-heirs as recommended, while another strand of juristic opinion retains an element of obligation for relatives who do not inherit. Contemporary scholars subsequently developed these views through considerations of maslahah, justice and family protection, contributing to the codification of wasiyyah wajibah in several Muslim jurisdictions. The study concludes that wasiyyah wajibah should not be understood as a substitute for fara'id, but as a complementary mechanism developed through ijtihad to address particular circumstances without prejudicing the fixed rights of lawful heirs.*

Keywords: *Wasiyyah; Wasiyyah Wajibah; Fara'id; Classical Jurists; Contemporary Ijtihad; Maslahah; Islamic Estate*

Pengenalan

Wasiat merupakan sebahagian daripada bentuk derma dan kerja amal apabila seseorang individu menetapkan pemberian harta atau manfaat kepada penerima tertentu yang berkuat kuasa selepas kematiannya. Wasiat wajibah pula merupakan bentuk wasiat khusus yang berkembang dalam perundangan moden bagi melindungi kebajikan kerabat tertentu, khususnya cucu yang ibu atau bapanya meninggal dunia terlebih dahulu daripada datuk atau neneknya. Dalam keadaan tertentu, cucu tersebut mungkin tidak menerima bahagian melalui fara'id kerana terhalang oleh waris yang lebih dekat.

Perbahasan mengenai wasiat wajibah tidak boleh dipisahkan daripada konsep wasiat dalam karya fiqh klasik. Fuqaha membincangkan definisi, hukum, rukun, syarat, penerima dan kadar wasiat sejak awal perkembangan fiqh. Dalam masa yang sama, karya klasik juga merekodkan perbezaan pandangan tentang wasiat kepada kerabat yang tidak mewarisi. Perbezaan inilah yang kemudiannya menjadi antara asas penting kepada pembentukan konsep wasiat wajibah oleh sarjana dan pembuat undang-undang kontemporari.

Sehubungan itu, kajian ini tidak memberi tumpuan utama kepada perbandingan statut antara negara, tetapi meneliti kesinambungan pemikiran antara karya klasik dan karya kontemporari

Islam mengenai wasiat wajibah. Kajian memberi perhatian kepada tiga persoalan utama, iaitu bagaimana wasiat dihuraikan dalam karya klasik, apakah asas perbezaan pandangan tentang kewajipan wasiat kepada kerabat bukan waris, dan bagaimana sarjana kontemporari mengembangkan pandangan tersebut dalam pembentukan wasiat wajibah. Kajian ini memperluas perbincangan awal penulis mengenai fungsi wasiat dan wasiat wajibah dalam pengurusan harta Islam (Yusoff et al., 2025) dengan memberikan tumpuan yang lebih khusus kepada kesinambungan karya klasik dan kontemporari, perbezaan pandangan fuqaha, dan asas ijtihad pembentukan wasiat wajibah.

Metodologi Kajian

Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif melalui analisis dokumen dan sorotan naratif. Bahan primer yang dirujuk merangkumi ayat al-Quran dan hadis berkaitan wasiat, di samping karya-karya fiqh dan tafsir klasik seperti al-Hajawi (n.d.), al-Jazairi (2003), al-Kasani (1986), Ibn Kathir (1998), Ibn Qudamah (1968), Ibn Hazm (1984), al-Nawawi (1972), al-Qurtubi (1964), al-Jassas (1994) dan Ibn Abd al-Barr (2000). Bahan sekunder pula merangkumi penulisan sarjana kontemporari yang membincangkan wasiat wajibah, perlindungan cucu yang terhalang daripada mewarisi dan perkembangan konsep tersebut dalam perundangan moden. Sebahagian perbincangan ini dikembangkan daripada tesis doktor falsafah Ali (2025) dan disemak semula terhadap sumber primer serta rujukan kontemporari yang digunakan dalam artikel ini.

Analisis dilakukan secara tematik. Kandungan karya yang dirujuk dikelompokkan kepada beberapa tema utama, iaitu definisi dan hakikat wasiat, hukum dan kadar wasiat, rukun dan syarat, kedudukan kerabat bukan waris, asas perbezaan pandangan fuqaha, serta rasional kontemporari yang menekankan keadilan, masalah dan kebajikan keluarga. Oleh kerana kajian ini bersifat kajian awal, ia tidak mendakwa sebagai sorotan sistematik yang merangkumi semua karya turath dan kontemporari, tetapi bertujuan membina kerangka perbincangan yang lebih tersusun untuk kajian lanjutan.

Sorotan Literatur

Konsep Wasiat Dalam Karya Fiqh

Perkataan wasiat berasal daripada istilah al-wasiyyah yang merujuk kepada pemberian, pesanan atau penetapan yang berkaitan dengan harta dan manfaat selepas kematian. Al-Qunawi (2004) menghuraikan istilah ini dalam kerangka penggunaan fuqaha, manakala perbezaan definisi antara mazhab lahir daripada perbezaan penekanan terhadap bentuk pemberian, akad dan tindakan yang berkuat kuasa selepas kematian.

Para fuqaha memberikan penekanan yang berbeza dalam mendefinisikan wasiat. Mazhab Hanafi mengaitkannya dengan pemilikan melalui tabarru' yang berkuat kuasa selepas kematian. Mazhab Maliki memberi penekanan kepada akad yang mewujudkan hak terhadap sebahagian harta selepas kematian. Mazhab al-Syafie pula melihat wasiat sebagai pemberian atau tabarru' yang berkuat kuasa selepas kematian, manakala mazhab Hanbali turut meluaskan pengertiannya kepada arahan yang perlu dilaksanakan selepas kematian, termasuk perkara yang berkaitan dengan penjagaan dan pentadbiran tertentu (Al-Jazairi, 2003).

Secara umumnya, semua mazhab mengaitkan wasiat dengan tindakan, hak atau pemilikan yang berkuat kuasa selepas kematian seseorang. Perbezaannya terletak pada penekanan yang diberikan oleh setiap mazhab. Mazhab Hanafi dan al-Syafie menekankan aspek tabarru', mazhab Maliki memberi perhatian kepada bentuk akad dan hak terhadap harta, manakala mazhab Hanbali turut memasukkan unsur arahan bagi tindakan selepas kematian.

Jadual 1: Ringkasan Penekanan Definisi Wasiat Menurut Mazhab

Mazhab	Penekanan definisi	Inti utama
Hanafi	Pemilikan melalui tabarru' selepas kematian	Pemberian harta atau hak berkuat kuasa selepas mati
Maliki	Akad yang mewujudkan hak selepas kematian	Penekanan kepada akad dan bahagian harta
Al-Syafie	Tabarru' atau pemberian selepas kematian	Pemberian harta atau manfaat selepas mati
Hanbali	Pemberian dan arahan selepas kematian	Termasuk urusan tertentu yang dilaksanakan selepas mati

Asas Pensyariatan, Hukum Dan Kadar Wasiat

Asas pensyariatan wasiat antaranya dirujuk kepada Surah al-Baqarah ayat 180 yang menyebut kewajipan berwasiat kepada ibu bapa dan kaum kerabat apabila seseorang meninggalkan harta. Perbincangan fuqaha terhadap ayat ini kemudiannya berkait rapat dengan ayat-ayat faraid dan hadis yang menjelaskan kedudukan wasiat selepas penetapan bahagian waris. Ibn Kathir (1998) menghuraikan bahawa wasiat hendaklah dilakukan secara makruf dan tidak memudaratkan waris.

Hadis Saad bin Abi Waqqas menjadi asas penting kepada had maksimum wasiat. Rasulullah SAW membenarkan wasiat sehingga satu pertiga dan menyatakan bahawa satu pertiga itu sendiri merupakan jumlah yang besar; hadis ini turut dijadikan asas oleh Ibn Qudamah dalam bab wasiat (Ibn Qudamah, 1968). Hadis Ibn Umar pula menekankan kepentingan seseorang Muslim menyediakan wasiat apabila mempunyai sesuatu yang perlu diwasiatkan (Ibn Majah, 2009, Hadith 2702).

Daripada sudut hukum, wasiat tidak berada pada satu kedudukan hukum yang sama dalam semua keadaan. Fuqaha membincangkannya dalam lingkungan hukum wajib, sunat atau mustahab, harus, makruh dan haram bergantung pada keadaan pewasiat, penerima dan tujuan wasiat. Antaranya, wasiat berkaitan hutang atau amanah yang tidak diketahui pihak lain boleh menjadi suatu keperluan yang kuat, sedangkan wasiat yang menzalimi waris atau melampaui batas syarak tidak dibenarkan (Al-Jazairi, 2003; Al-Shirbini, 1994; Ibn Qudamah, 1968).

Rukun Dan Syarat Wasiat

Majoriti fuqaha menghuraikan wasiat melalui empat unsur utama, iaitu pewasiat (*musi*), penerima wasiat (*musa lah*), harta atau manfaat yang diwasiatkan (*musa bih*), dan sighth yang menunjukkan kehendak pewasiat. Al-Zuhayli (1985) dan al-Jazairi (2003) menghimpunkan perbincangan ini dalam kerangka hukum wasiat yang lebih menyeluruh.

Fuqaha Hanafi memberi penekanan khusus kepada sighah sebagai rukun asas wasiat. Ijab menunjukkan kehendak pewasiat, manakala penerimaan oleh penerima berkaitan dengan pemilikan selepas kematian. Secara amnya, kesan pemilikan melalui wasiat tidak sempurna ketika pewasiat masih hidup kerana wasiat berkuat kuasa selepas kematian (Al-Zuhayli, 1985). Syarat-syarat wasiat pula berkaitan dengan kelayakan pewasiat, kejelasan harta dan penerima, pematuan kepada prinsip syariah, dan ketiadaan unsur yang menzalimi waris. Dokumentasi dan persaksian juga mempunyai fungsi penting dari sudut pembuktian dan pencegahan pertikaian. Prinsip asasnya ialah wasiat tidak boleh digunakan untuk menghapuskan hak faraid yang telah ditetapkan, dan lebih daripada satu pertiga tertakluk kepada persetujuan waris yang berhak (Al-Kasani, 1986; Ibn Qudamah, 1968; Yassari, 2011).

Dapatan Dan Perbincangan

Asas Klasik Kepada Konsep Wasiat Wajibah

Wasiat wajibah merupakan perkembangan yang lebih baharu berbanding konsep wasiat yang dibincangkan secara terperinci dalam karya fiqh klasik. Walau bagaimanapun, asas pemikirannya dapat dikesan melalui perbahasan mengenai Surah al-Baqarah ayat 180 dan kedudukan kerabat yang tidak mendapat bahagian faraid. Dalam konteks ini, wasiat wajibah bukanlah pembahagian faraid yang baharu, tetapi mekanisme wasiat yang digunakan untuk memberikan manfaat kepada kerabat tertentu yang tidak mewarisi.

Karya klasik menunjukkan bahawa terdapat lebih daripada satu pendekatan. Satu pendekatan melihat kewajipan wasiat kepada ibu bapa dan kerabat telah berubah selepas turunnya ayat-ayat faraid, sehingga wasiat kepada bukan waris pada asasnya dilihat sebagai amalan yang dianjurkan. Ibn Qudamah (1968) misalnya, merekodkan pandangan bahawa wasiat kepada kerabat bukan waris tidak diwajibkan menurut pandangan yang lebih dominan dalam mazhabnya. Pada masa yang sama, beliau turut merekodkan pandangan lain yang mengekalkan kewajipan wasiat kepada kerabat yang tidak mewarisi.

Perbezaan ini penting kepada perbahasan wasiat wajibah. Ia menunjukkan bahawa karya klasik tidak menggunakan istilah wasiat wajibah dalam bentuk perundangan moden, tetapi menyediakan bahan fiqh yang membolehkan sarjana kemudian membincangkan sama ada kerabat bukan waris hanya wajar diberi wasiat secara sunat atau boleh diberikan perlindungan yang lebih kuat melalui campur tangan undang-undang.

Kedudukan Kerabat Bukan Waris

Menurut pandangan yang lazim dalam kalangan fuqaha, membuat wasiat kepada kerabat yang bukan waris adalah suatu perbuatan yang terpuji, terutama apabila mereka berada dalam keadaan memerlukan. Al-Hajawi (n.d.) dan karya-karya fiqh yang lain membincangkan galakan berwasiat kepada bukan waris tanpa menjejaskan hak waris yang telah ditentukan. Dalam kerangka ini, wasiat berfungsi sebagai instrumen kebajikan yang melengkapkan faraid. Al-Nawawi (1972) turut memberikan keutamaan moral kepada kaum kerabat dalam pemberian kebajikan berbanding orang asing apabila kerabat tersebut tidak menerima bahagian faraid. Pandangan seperti ini menunjukkan bahawa pemeliharaan hubungan kekeluargaan menjadi pertimbangan penting dalam pembentukan etika wasiat.

Pada sebahagian pandangan klasik yang lain, mereka mengekalkan unsur kewajipan terhadap kerabat yang tidak mewarisi. Perbezaan inilah yang kemudian membuka ruang kepada ijtihad kontemporari untuk menjadikan perlindungan terhadap cucu atau kerabat tertentu sebagai suatu kewajipan yang dilaksanakan melalui undang-undang, bukan semata-mata bergantung kepada kehendak pewasiat.

Pengembangan Kontemporari Wasiat Wajibah

Sarjana kontemporari mengembangkan perbahasan klasik dengan melihat realiti keluarga yang berubah. Antara keadaan yang sering diberi perhatian ialah apabila seorang anak meninggal dunia terlebih dahulu daripada ibu atau bapanya, lalu anak-anak kepada si mati terhalang daripada mewarisi kerana kewujudan waris yang lebih dekat. Dalam keadaan sebegini, isu kebajikan cucu, hubungan kekeluargaan dan kemungkinan berlakunya kesempitan hidup menjadi asas penting kepada hujah kontemporari tentang wasiat wajibah (Bustami, 2009; Rahman, Mohammad Monawer, & Osmani, 2020).

Abu Zahrah (1963), sebagaimana turut dihuraikan oleh Bustami (2009), mengemukakan pendekatan yang mengandaikan bahagian anak yang telah meninggal dunia seolah-olah anak tersebut masih hidup. Bahagian tersebut, tertakluk kepada had satu pertiga atau kadar yang lebih kecil, kemudiannya diberikan kepada cucu melalui mekanisme wasiat. Baki harta selepas itu dibahagikan kepada waris mengikut faraid. Pendekatan ini cuba menyeimbangkan kebajikan cucu dengan hak waris yang telah ditetapkan.

Perkembangan kontemporari juga memperlihatkan bahawa wasiat wajibah telah digunakan dalam bentuk yang berbeza di beberapa negara Islam. Kajian semasa menunjukkan bahawa penerima, kadar dan kaedah pelaksanaannya tidak semestinya seragam antara satu bidang kuasa dengan bidang kuasa yang lain. Di Malaysia dan Indonesia, misalnya, terdapat perbezaan pada kategori penerima dan cara peruntukan dilaksanakan, walaupun kedua-duanya menggunakan had dan prinsip yang berkaitan dengan wasiat dalam hukum Islam (Alma'amun, Kamarudin, Wan Mohd Nasir, Nor Muhamad, & Ahmad, 2022). Di Indonesia, perbahasan wasiat wajibah juga berkembang kepada kategori penerima yang lebih luas dalam amalan kehakiman (Daud & Azahari, 2022).

Maslahah, Keadilan Dan Hubungan Dengan Faraid

Para sarjana kontemporari sering menghubungkan wasiat wajibah dengan masalah, keadilan dan pemeliharaan hubungan kekeluargaan. Hujah ini tidak bermaksud mengubah bahagian faraid, tetapi cuba menyediakan saluran bagi individu yang tidak menerima pusaka melalui mekanisme faraid. Dengan kata lain, faraid menentukan hak waris, manakala wasiat wajibah beroperasi dalam ruang wasiat bagi menangani keadaan tertentu (Rahman et al., 2020; Alma'amun et al., 2022).

Pendekatan ini juga selari dengan batas satu pertiga yang telah dibincangkan dalam karya fiqh. Had tersebut penting kerana ia mengekalkan keseimbangan antara kebebasan pewasiat, kepentingan penerima wasiat dan perlindungan terhadap waris. Justeru, konsep wasiat wajibah yang dibangunkan secara kontemporari perlu terus berpegang kepada prinsip bahawa ia tidak boleh menjadi alasan untuk menafikan hak faraid.

Daripada sudut sintesis, karya klasik dan kontemporari bukan berada dalam dua dunia yang terpisah. Karya klasik menyediakan perbahasan nas, hukum, kadar, kerabat bukan waris dan perbezaan pandangan fuqaha. Karya kontemporari pula menyusun semula unsur-unsur tersebut dalam kerangka perundangan dan dasar yang lebih tersusun bagi menangani isu kebajikan tertentu. Perkembangan ini menunjukkan fungsi ijtihad dalam menghubungkan prinsip fiqh dengan keperluan semasa.

Jadual 2: Sintesis Karya Klasik Dan Kontemporari Mengenai Wasiat Wajibah

Aspek	Karya klasik	Karya kontemporari	Implikasi
Asas	Nas wasiat, faraid dan perbahasan kerabat bukan waris	Masalah, keadilan dan perlindungan keluarga	Wasiat wajibah dibina atas asas fiqh sedia ada
Status hukum	Majoriti: dianjurkan bagi bukan waris; terdapat pandangan yang mengekalkan unsur wajib	Boleh dijadikan kewajipan melalui peruntukan undang-undang	Perbezaan klasik membuka ruang ijtihad kontemporari
Penerima	Kerabat bukan waris diberi keutamaan moral	Sering tertumpu kepada cucu atau kategori tertentu yang terhalang	Skop penerima bergantung kepada dasar dan undang-undang
Kadar	Had umum wasiat sehingga satu pertiga	Kebiasaannya dikawal dalam lingkungan prinsip satu pertiga	Hak waris faraid kekal dilindungi

Implikasi Terhadap Perancangan Harta Pusaka Islam

Konsep wasiat secara umum memainkan peranan penting dalam perancangan harta pusaka Islam kerana ia membolehkan seseorang membuat pemberian kepada pihak yang tidak menerima bahagian faraid, di samping mengurus hutang, amanah dan keperluan tertentu selepas kematian. Melalui perancangan yang jelas, wasiat dapat mengurangkan ketidakpastian dan membantu mengelakkan pertikaian dalam keluarga.

Wasiat wajibah menambah satu dimensi lain kepada fungsi tersebut apabila undang-undang mengambil peranan untuk memastikan kelompok tertentu tidak terabai. Walau bagaimanapun, pelaksanaannya perlu berhati-hati supaya tujuan kebajikan tidak bertukar menjadi pengubahsuaian tidak langsung terhadap struktur faraid. Kajian kontemporari menunjukkan bahawa kejelasan tentang penerima, kadar dan kaedah pelaksanaan merupakan unsur penting dalam memastikan wasiat wajibah terus selari dengan prinsip syariah (Alma'amun et al., 2022; Daud & Azahari, 2022).

Latar Sejarah Dan Perkembangan Konsep Wasiat

Amalan wasiat mempunyai sejarah yang panjang dan telah wujud dalam pelbagai masyarakat sebelum kedatangan Islam. Dalam beberapa tamadun terdahulu, kuasa menentukan pewarisan harta sering tertumpu kepada ketua keluarga dan boleh membawa kepada ketidakseimbangan antara anggota keluarga. Islam kemudiannya memperkenalkan kerangka yang lebih tersusun

dengan menekankan hak ahli keluarga, tanggungjawab terhadap kerabat dan batas terhadap kebebasan seseorang mengagihkan hartanya selepas kematian.

Pada peringkat awal perkembangan Islam, kewajipan berwasiat kepada ibu bapa dan kerabat dikaitkan secara langsung dengan Surah al-Baqarah ayat 180. Selepas turunnya ayat-ayat faraid dalam Surah al-Nisa', bahagian waris tertentu ditetapkan dengan lebih terperinci. Perkembangan ini tidak menghapuskan keseluruhan fungsi wasiat, tetapi mengehadkan ruangannya supaya hak waris yang telah ditentukan oleh syarak tidak terjejas. Dalam konteks ini, hadis yang menyatakan bahawa tiada wasiat kepada waris dan hadis Saad bin Abi Waqqas mengenai had satu pertiga menjadi asas penting dalam perbahasan fuqaha (Abu Dawud, 2009, Hadith 2870; Ibn Qudamah, 1968).

Had satu pertiga menunjukkan bahawa kebebasan pewasiat dalam Islam bukanlah kebebasan mutlak. Dua pertiga daripada harta pada asasnya dipelihara untuk waris, manakala ruang wasiat membolehkan pewasiat membantu bukan waris atau memenuhi kepentingan tertentu. Keseimbangan ini menjadi antara ciri utama sistem pusaka Islam kerana ia menggabungkan kehendak individu dengan perlindungan terhadap keluarga dan pihak yang mempunyai hak. Perkembangan tersebut juga menjelaskan mengapa perbahasan wasiat wajibah tidak boleh dibaca secara terpisah daripada sejarah hukum wasiat. Istilah wasiat wajibah dalam bentuk perundangan moden memang tidak dihuraikan secara teknikal oleh fuqaha klasik, tetapi karya klasik telah menyediakan asas melalui perbahasan tentang kerabat bukan waris, kewajipan atau kesunatan berwasiat, larangan menzalimi waris, dan had satu pertiga. Oleh sebab itu, karya kontemporari banyak membina konsep wasiat wajibah dengan merujuk semula kepada pandangan-pandangan klasik tersebut.

Perbezaan Pandangan Fuqaha Tentang Kewajipan Berwasiat

Perbahasan yang paling penting dalam pembentukan konsep wasiat wajibah ialah persoalan sama ada perintah wasiat kepada ibu bapa dan kerabat dalam Surah al-Baqarah ayat 180 masih membawa hukum wajib selepas turunnya ayat faraid. Majoriti fuqaha melihat bahawa kewajipan tersebut tidak lagi terpakai kepada waris yang telah mempunyai bahagian tertentu. Dalam pendekatan ini, wasiat kepada kerabat bukan waris kekal sebagai amalan yang digalakkan, khususnya apabila mereka berada dalam keadaan memerlukan (Ibn Kathir, 1998; Ibn Qudamah, 1968).

Hujah majoriti antaranya bersandarkan hadis bahawa Allah telah memberikan kepada setiap yang berhak akan haknya, maka tiada wasiat kepada waris (Abu Dawud, 2009, Hadith 2870). Mereka juga merujuk kepada perkembangan ayat faraid yang menetapkan bahagian tertentu kepada ibu bapa dan kerabat yang menjadi waris. Justeru, arahan dalam ayat wasiat tidak lagi ditafsirkan sebagai kewajipan umum ke atas semua kerabat, tetapi ruang wasiat masih wujud bagi pihak yang tidak menerima pusaka (Al-Shirbini, 1994; Ibn Qudamah, 1968).

Walau bagaimanapun, karya klasik turut merekodkan pandangan yang berbeza. Ibn Qudamah merekodkan pandangan Masruq, Tawus, Iyas, Qatadah dan Ibn Jarir bahawa kewajipan wasiat kekal bagi kerabat yang tidak mewarisi. Ibn Hazm pula menyatakan secara tegas bahawa seseorang Muslim wajib berwasiat kepada kerabat yang tidak mewarisi, sama ada kerana penghalang pewarisan atau sebab lain (Ibn Qudamah, 1968; Ibn Hazm, 1984). Perbincangan

tentang kekalnya ruang kewajipan kepada kerabat bukan waris turut direkodkan oleh al-Jassas (1994) dan dirumuskan oleh al-Zuhayli (1985).

Dalam kerangka ini, Ibn Hazm sering menjadi rujukan penting dalam perbahasan kontemporari kerana pandangannya memberikan ruang yang lebih jelas kepada kewajipan terhadap kerabat yang tidak mewarisi. Kepentingan pandangan tersebut bukan kerana ia mewakili keseluruhan fuqaha, tetapi kerana ia menyediakan asas ijtihad kepada pihak berkuasa moden untuk mempertimbangkan perlindungan undang-undang bagi kerabat yang terhalang daripada pusaka (Ibn Hazm, 1984).

Perbezaan ini memperlihatkan bahawa hubungan antara faraid dan wasiat bukan bersifat saling menafikan. Faraid menetapkan hak waris tertentu, manakala wasiat berfungsi dalam ruang yang dibenarkan syarak. Apabila kerabat tertentu tidak memperoleh bahagian melalui faraid, timbul persoalan sama ada kebajikan mereka bergantung sepenuhnya kepada pilihan pewasiat atau boleh diperkukuhkan melalui suatu bentuk kewajipan undang-undang. Persoalan inilah yang kemudiannya melahirkan perbahasan wasiat wajibah dalam karya kontemporari.

Jadual 3: Ringkasan Perbezaan Pandangan Mengenai Kewajipan Berwasiat

Pendekatan	Tokoh/Karya yang berkaitan	Inti pandangan
Wasiat kepada kerabat bukan waris dianjurkan	Ibn Qudamah, al-Hajawi dan pandangan majoriti	Ayat faraid menetapkan hak waris; wasiat kekal dianjurkan kepada bukan waris tanpa menjejaskan hak faraid.
Kewajipan kepada kerabat bukan waris masih kekal	Ibn 'Abbas, al-Hasan al-Basri, al-Tabari, al-Jassas, Ibn Hazm dan beberapa fuqaha lain	Perintah al-Baqarah 2:180 difahami masih mempunyai ruang terhadap kerabat yang tidak menerima pusaka.
Wasiat tidak boleh menzalimi waris	Prinsip umum karya fiqh	Had satu pertiga dan larangan wasiat kepada waris tanpa persetujuan memelihara hak waris yang telah ditetapkan.

Pandangan Fuqaha Dan Sarjana Kontemporari

Perkembangan kontemporari menunjukkan usaha untuk menghubungkan pandangan klasik dengan keperluan keluarga moden. Al-Zuhayli mengaitkan asas wasiat wajibah dengan perbahasan klasik mengenai kerabat bukan waris dan pelaksanaannya dalam perundangan moden seperti di Mesir dan Syria. Sayyid Sabiq dan al-Qaradawi juga membincangkan kepentingan memberi perhatian kepada cucu yang kematian ibu atau bapa lebih awal, terutama apabila mereka berada dalam keadaan miskin atau terhalang daripada mewarisi (Al-Zuhayli, 1985; Sayyid Sabiq, 1977; Al-Qaradawi, 2015).

Al-Qaradawi (2015), misalnya, memilih pendekatan yang tidak melihat ayat al-Baqarah 2:180 sebagai tidak mempunyai sebarang kesan selepas turunnya ayat faraid. Menurut pendekatan ini, datuk atau nenek sewajarnya memberi perhatian kepada cucu yang kehilangan ibu atau bapa kerana mereka merupakan kerabat dekat dan mungkin berada dalam keadaan yang memerlukan. Pertimbangan tersebut tetap tertakluk kepada batas satu pertiga yang ditetapkan dalam hukum wasiat.

Selain itu, Muhammad Abu Zahrah memberikan huraian yang lebih praktikal mengenai kaedah pembahagian. Bahagian ibu atau bapa kepada cucu yang telah meninggal dunia diandaikan seolah-olah mereka masih hidup. Bahagian tersebut kemudian diperuntukkan kepada cucu melalui mekanisme wasiat dengan mengambil nilai yang lebih rendah antara bahagian hipotetikal ibu atau bapanya dengan had satu pertiga daripada harta pusaka. Baki harta kemudiannya dibahagikan kepada waris yang sah mengikut faraid (Abu Zahrah, 1963; Bustami, 2009).

Kaedah tersebut menunjukkan dua matlamat yang cuba diseimbangkan oleh sarjana kontemporari. Pertama, kebajikan cucu yang kehilangan ibu atau bapa tidak diabaikan. Kedua, hak waris yang telah ditentukan oleh faraid tidak diketepikan kerana kadar wasiat tetap dikawal oleh had satu pertiga. Dengan itu, wasiat wajibah berfungsi dalam ruang wasiat dan tidak menukar struktur faraid secara langsung.

Pemikiran kontemporari seterusnya berkembang kepada bentuk perundangan. Mesir merupakan antara negara awal yang mengkodifikasikan wasiat wajibah pada abad kedua puluh, dan pendekatan yang sama kemudiannya muncul dalam bentuk yang berbeza di beberapa negara Islam (Muda & Jusoh, 2005; Al-Jazzar, 2023). Walaupun terdapat perbezaan pada skop penerima dan kaedah pengiraan, perkembangan ini memperlihatkan bagaimana pandangan fiqh yang pelbagai diterjemahkan kepada dasar perundangan bagi menangani isu kebajikan keluarga.

Syarat Pelaksanaan Wasiat Wajibah

Daripada perspektif kontemporari, pelaksanaan wasiat wajibah lazimnya disertai dengan beberapa syarat bagi memastikan mekanisme tersebut tidak bertindih dengan hak pusaka yang sedia ada. Syarat utama ialah ibu atau bapa kepada penerima telah meninggal dunia lebih awal daripada datuk atau nenek yang meninggalkan harta. Keadaan inilah yang mewujudkan situasi apabila cucu mungkin tidak menerima pusaka kerana kewujudan waris yang lebih dekat (Al-Jazzar, 2023).

Selain itu, penerima wasiat wajibah pada asasnya bukan waris yang telah memperoleh bahagian faraid dalam pusaka tersebut. Jika penerima sudah menjadi waris dan memperoleh bahagian pusaka, rasional untuk memberikannya wasiat wajibah akan berubah. Prinsip ini penting untuk mengelakkan pertindihan hak dan memastikan wasiat wajibah benar-benar berfungsi sebagai mekanisme pelengkap.

Syarat lain yang sering diberikan perhatian ialah sama ada datuk atau nenek telah memberikan harta kepada cucu semasa hayat melalui hibah atau wasiat. Jika pemberian tersebut menyamai atau melebihi kadar yang sepatutnya diterima melalui wasiat wajibah, tidak timbul keperluan untuk menambah pemberian lain. Sekiranya jumlahnya lebih kecil, sesetengah sistem membenarkan baki tersebut disempurnakan sehingga mencapai kadar yang ditetapkan (Al-Jazzar, 2023).

Kadar wasiat wajibah lazimnya tidak boleh melebihi satu pertiga daripada harta pusaka bersih. Had ini mengekalkan hubungan konsep tersebut dengan hukum umum wasiat dan melindungi bahagian waris. Dengan itu, syarat-syarat pelaksanaan bukan sekadar isu teknikal, tetapi

berfungsi untuk memastikan konsep wasiat wajibah kekal dalam lingkungan prinsip syariah yang mengimbangi kebijakan penerima dengan hak waris (Al-Jazzar, 2023).

Prinsip Syariah Dan Kaedah Fiqh Yang Menyokong Wasiat Wajibah

Selain perbahasan nas dan pandangan fuqaha, konsep wasiat wajibah boleh difahami melalui beberapa prinsip syariah dan kaedah fiqh yang berkaitan dengan pengurusan harta. Tesis yang menjadi asas tambahan kepada artikel ini menghimpunkan beberapa prinsip seperti autonomi pewasiat, keutamaan menyelesaikan hutang, kepentingan niat, hak pewarisan, keadilan, larangan kemudaratan, batas kebebasan berwasiat, persaksian, larangan wasiat kepada waris tanpa kebenaran, sedekah dan pertimbangan adat (Ali, 2025). Kepentingan qawa'id fihiyyah sebagai panduan kepada isu hukum keluarga turut dihuraikan oleh Zaydan (2001) serta Karmelia (2023).

Prinsip larangan kemudaratan, *la darar wa la dirar*, amat relevan kerana pengurusan harta tidak sepatutnya menyebabkan kezaliman terhadap waris atau kerabat. Dalam konteks wasiat wajibah, prinsip ini berfungsi pada dua arah. Ia menghalang pewasiat atau pembuat undang-undang daripada menjejaskan hak waris faraid, tetapi pada masa yang sama mengingatkan bahawa sistem harta keluarga perlu mengambil kira keadaan kerabat yang terdedah kepada kemiskinan atau kehilangan perlindungan (Zaydan, 2001).

Prinsip keadilan juga mempunyai kedudukan penting. Keadilan dalam hukum pusaka Islam tidak bermaksud semua pihak menerima jumlah yang sama, tetapi setiap pihak diberikan hak mengikut kedudukan hukum masing-masing. Oleh itu, wasiat wajibah boleh difahami sebagai mekanisme tambahan dalam ruang wasiat apabila penerima tidak mempunyai bahagian faraid, dengan syarat ia tidak menukar kadar faraid pihak yang telah ditentukan.

Prinsip batas kebebasan berwasiat pula menunjukkan bahawa masalah tidak boleh digunakan tanpa had. Seseorang tidak boleh mewasiatkan keseluruhan hartanya kepada bukan waris sehingga menghapuskan hak keluarga yang sah. Had satu pertiga menjadi sempadan yang menghubungkan pertimbangan kebajikan dengan perlindungan hak waris. Dalam konteks moden, prinsip ini memberi asas kepada penggubal undang-undang untuk merangka wasiat wajibah secara terkawal.

Akhirnya, niat, dokumentasi dan persaksian mempunyai fungsi penting dalam memastikan kejelasan kehendak dan mengurangkan pertikaian. Walaupun wasiat wajibah boleh beroperasi melalui kuasa undang-undang tanpa wasiat nyata daripada si mati, semangat umum hukum wasiat tetap menekankan ketelusan, bukti dan perlindungan daripada penipuan. Perbincangan perbandingan mengenai formaliti testamentari dalam hukum Islam dan undang-undang moden turut menunjukkan kepentingan bentuk, pembuktian dan pengesahan wasiat (Yassari, 2011). Kesemua prinsip ini menunjukkan bahawa wasiat wajibah bukan sekadar isu pengiraan harta, tetapi berkait dengan struktur etika dan hukum yang lebih luas dalam pengurusan pusaka Islam.

Jadual 4: Prinsip Syariah Yang Relevan Dengan Wasiat Wajibah

Prinsip	Maksud ringkas	Hubungan dengan wasiat wajibah
Keadilan	Hak diberikan mengikut kedudukan hukum masing-masing	Menjaga kebajikan penerima tanpa menafikan hak faraid.
<i>La darar wa la dirar</i>	Kemudharatan perlu dielakkan	Mengelakkan kezaliman terhadap waris dan kerabat yang memerlukan.
Had satu pertiga	Kebebasan berwasiat adalah terhad	Mengekalkan ruang wasiat wajibah dalam sempadan hukum wasiat.
<i>La wasiyyah li warith</i>	Wasiat kepada waris tidak mengatasi hak faraid	Membezakan penerima wasiat dengan waris yang telah mempunyai bahagian.
Niat, bukti dan persaksian	Kehendak dan transaksi harta perlu jelas	Meningkatkan ketelusan dan mengurangkan pertikaian.

Perkembangan Penerima Wasiat Wajibah Dalam Perundangan Kontemporari

Perkembangan wasiat wajibah dalam perundangan kontemporari menunjukkan bahawa ijtihad tidak berhenti pada persoalan sama ada prinsip tersebut boleh diterima, tetapi turut melibatkan persoalan siapakah penerima yang wajar dilindungi. Pada peringkat awal, perhatian utama tertumpu kepada cucu yang ibu atau bapanya meninggal dunia terlebih dahulu daripada datuk atau nenek. Walau bagaimanapun, bentuk peruntukan yang diterima oleh negara-negara Islam tidak seragam, khususnya berhubung keturunan anak perempuan dan keluasan generasi yang layak.

Di beberapa negara seperti Mesir, Iraq, Maghribi, Tunisia dan Kuwait, anak kepada anak perempuan yang meninggal dunia diberi perhatian dalam lingkungan generasi pertama. Dalam pendekatan ini, cucu lelaki dan cucu perempuan daripada anak perempuan boleh menerima manfaat wasiat wajibah tertakluk kepada syarat-syarat undang-undang yang ditetapkan. Pendekatan tersebut menunjukkan usaha untuk mengiktiraf hubungan kekeluargaan tanpa menjadikan penerima tersebut sebagai waris faraid yang baharu (Al-Jazzar, 2023).

Sebaliknya, terdapat bidang kuasa yang mengambil pendekatan lebih luas atau lebih sempit. Emiriah Arab Bersatu, misalnya, memberikan ruang yang lebih luas kepada keturunan anak perempuan, manakala Jordan dan Yaman dalam kerangka yang dirujuk tidak memperuntukkan wasiat wajibah kepada keturunan anak perempuan. Syria pula melalui perkembangan undang-undangnya memberi pengiktirafan kepada keturunan anak perempuan pada generasi pertama (Al-Jazzar, 2023). Perbezaan ini menunjukkan bahawa konsep yang sama boleh diterjemahkan secara berbeza apabila berhadapan dengan struktur keluarga dan dasar perundangan yang berlainan.

Variasi tersebut penting dari sudut analisis karya kontemporari. Ia membuktikan bahawa wasiat wajibah bukan suatu formula tunggal yang diterima secara seragam di dunia Islam. Sebaliknya, terdapat prinsip bersama seperti had satu pertiga, keutamaan hak waris dan perlindungan kerabat yang tidak mewarisi, tetapi perinciannya bergantung kepada pilihan ijtihad dan dasar negara masing-masing. Oleh itu, kajian terhadap karya kontemporari perlu membezakan antara asas fiqh yang dikongsi dengan bentuk perundangan yang bersifat tempatan.

Perkembangan ini juga mengukuhkan hujah bahawa wasiat wajibah ialah hasil interaksi antara teks klasik, pendapat fuqaha dan keperluan pentadbiran moden. Karya klasik memberikan bahan hukum mengenai kerabat, had wasiat dan kedudukan bukan waris, manakala sistem moden menentukan bagaimana prinsip tersebut hendak diterjemahkan kepada kategori penerima, formula pengiraan dan prosedur undang-undang. Hubungan antara kedua-dua lapisan ini merupakan ciri utama perkembangan wasiat wajibah pada zaman kontemporari.

Jadual 5: Variasi Pendekatan Kontemporari Terhadap Keturunan Anak Perempuan

Pendekatan kontemporari	Contoh bidang kuasa	Gambaran umum penerima
Generasi pertama anak perempuan	Mesir, Iraq, Maghribi, Tunisia, Kuwait	Cucu daripada anak perempuan diiktiraf pada generasi pertama.
Skop lebih luas	Emiriah Arab Bersatu	Keturunan anak perempuan diberi ruang yang lebih luas.
Skop lebih terhad	Jordan, Yaman	Tidak memperuntukkan wasiat wajibah kepada keturunan anak perempuan dalam kerangka yang dirujuk.
Pengiktirafan generasi pertama selepas pembaharuan	Syria	Keturunan anak perempuan generasi pertama diberi pengiktirafan.

Sintesis Karya Klasik Dan Kontemporari

Apabila keseluruhan karya dibaca secara bersama, dapat dilihat bahawa karya klasik dan kontemporari mempunyai hubungan kesinambungan. Karya klasik menetapkan sempadan utama: hak waris tidak boleh dinafikan, wasiat mempunyai had, kerabat bukan waris boleh menerima pemberian, dan terdapat perbezaan fuqaha mengenai sama ada wasiat kepada kerabat tertentu bersifat sunat atau wajib. Karya kontemporari tidak bermula daripada ruang kosong, sebaliknya memilih, menyusun dan mengembangkan unsur-unsur tersebut bagi menjawab masalah semasa.

Pada masa yang sama, konsep wasiat wajibah perlu dibezakan daripada faraid. Wasiat wajibah bukan cara untuk mencipta waris baharu, tetapi satu mekanisme perundangan dalam lingkungan wasiat. Perbezaan ini penting kerana penggunaan istilah 'wajibah' boleh memberi gambaran bahawa ia setaraf dengan bahagian faraid, sedangkan asas dan kaedah operasinya berbeza.

Daripada sudut pembangunan hukum, konsep ini memperlihatkan sifat ijtihad yang responsif. Apabila suatu isu sosial tidak diselesaikan secara langsung oleh struktur pusaka kerana pihak tertentu bukan waris, sarjana dan pembuat undang-undang menilai ruang yang masih tersedia dalam hukum wasiat. Justeru, wasiat wajibah boleh dianggap sebagai contoh bagaimana fiqh klasik menyediakan prinsip dan pilihan hukum, sementara ijtihad kontemporari menggunakannya dalam bentuk institusi dan undang-undang yang lebih tersusun.

Dalam kerangka tersebut, masalah tidak boleh berdiri sendiri tanpa kawalan nas dan hak waris. Kekuatan wasiat wajibah terletak pada keupayaannya menggabungkan dua matlamat: memberi perlindungan kepada kerabat yang terhalang daripada pusaka dan pada masa yang

sama mengekalkan bahagian waris yang telah ditetapkan. Pendekatan ini menjelaskan mengapa had satu pertiga, syarat penerima dan keutamaan hak faraid sentiasa muncul dalam perbahasan kontemporari.

Kesimpulan

Secara keseluruhannya, konsep wasiat wajibah mempunyai hubungan yang jelas dengan perbahasan wasiat dalam karya fiqh klasik. Karya klasik membincangkan asas pensyarian wasiat, kadar satu pertiga, kedudukan bukan waris dan perbezaan pandangan tentang kewajipan wasiat kepada kerabat yang tidak mewarisi. Perbahasan ini menyediakan asas penting kepada sarjana kontemporari untuk membina konsep wasiat wajibah. Kajian ini mendapati bahawa perbezaan antara pandangan klasik dan kontemporari lebih tepat dilihat sebagai perkembangan ijtihad berbanding pertentangan mutlak. Majoriti fuqaha klasik menekankan galakan berwasiat kepada bukan waris, manakala sebahagian pandangan mengekalkan unsur kewajipan terhadap kerabat yang tidak mewarisi. Sarjana kontemporari kemudian mengembangkan ruang tersebut melalui pertimbangan masalah, keadilan dan kebajikan keluarga. Oleh itu, wasiat wajibah sewajarnya difahami sebagai mekanisme pelengkap kepada faraid dan bukannya pengganti kepada faraid. Kajian lanjutan boleh memperluas penelitian kepada teks turath secara lebih sistematik, membandingkan hujah setiap mazhab secara terperinci dan menilai bagaimana pandangan klasik tersebut diterjemahkan ke dalam undang-undang semasa di negara-negara Islam.

Penghargaan

Penyelidikan ini ditaja oleh Universiti Teknologi MARA dan Pusat Pengurusan Penyelidikan (RMC) di bawah Skim Geran Strategic Research Partnership (SRP) bersama Universitas Indonesia yang bertajuk Modelling The Legal Framework Or Introduction Of Wasiyyah Wajibah In Malaysia: A Cross Reference To Legal Practise In Indonesia (100-RMC 5/3/SRP (063/2022)).

Rujukan

- Abu Dawud, S. ibn al-Ash'ath. (2009). *Sunan Abi Dawud* (S. al-Arna'ut & M. K. Qarah Balli, Eds.; 1st ed.). Dar al-Risalah al-'Alamiyyah.
- Abu Zahrah, M. (1963). *Ahkam al-tarikat wa al-mawarith*. Dar al-Fikr al-'Arabi.
- Ali, A. (2025). *A legal framework for the extension of recipients of wasiyyah wajibah to non-Muslim heirs and illegitimate children in Malaysia* [Doctoral dissertation, Universiti Teknologi MARA].
- Al-Hajawi, M. ibn A. (n.d.). *Al-Iqna' fi fiqh al-Imam Ahmad ibn Hanbal* (A. L. M. M. al-Subki, Ed.). Dar al-Ma'rifah.
- Al-Jassas, A. ibn A. (1994). *Ahkam al-Qur'an* (A. al-S. M. A. Shahin, Ed.; 1st ed.). Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Jazairi, A. al-R. ibn M. 'A. (2003). *Al-Fiqh 'ala al-madhahib al-arba'ah* (2nd ed.). Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Jazzar, U. H. (2023, June 25). *Ahkam al-wasiyyah al-wajibah fi al-mirath*. Almwareeth. <https://almwareeth.com/makalat/%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B5%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%A7%D8%AC%D8%A8%D8%A9>
- Al-Kasani, A. al-D. A. B. ibn M. (1986). *Bada'i al-sana'i fi tartib al-shara'i* (2nd ed.). Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Alma'amun, S., Kamarudin, M. K., Wan Mohd Nasir, W. N., Nor Muhamad, N. H., & Ahmad, R. (2022). Legislative provisions for wasiyyah wājibah in Malaysia and Indonesia: To what extent do they differ in practice? *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 14(2), 157–174. <https://doi.org/10.1108/IJIF-01-2021-0013>
- Al-Nawawi, Y. ibn S. (1972). *Al-Minhaj sharh Sahih Muslim ibn al-Hajjaj* (2nd ed.; 1392H). Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi.
- Al-Qaradawi, Y. (2015, October 25). *Al-Wasiyyah al-wajibah*. Mawqi' al-Shaykh Yusuf al-Qaradawi. <https://www.al-qaradawi.net/node/3939>
- Al-Qunawi, Q. ibn A. (2004). *Anis al-fuqaha fi ta'rifat al-alfaz al-mutawalah bayn al-fuqaha* (Y. H. Murad, Ed.). Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Qurtubi, M. ibn A. (1964). *Al-Jami' li-ahkam al-Qur'an* (A. al-Barduni & I. Atfayish, Eds.; 2nd ed.). Dar al-Kutub al-Misriyyah.
- Al-Shirbini, M. ibn M. (1994). *Mughni al-muhtaj ila ma'rifat ma'ani alfaz al-minhaj* ('A. M. Mu'awwad & 'A. A. 'Abd al-Mawjud, Eds.; 1st ed.). Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Al-Zuhayli, W. (1985). *Al-Fiqh al-Islami wa adillatuh* (2nd ed.). Dar al-Fikr.
- Bustami, T. A. A. (2009). *Issues on orphaned grandchildren's rights of inheritance* [Doctoral dissertation, International Islamic University Malaysia]. <https://studentrepo.iium.edu.my/handle/123456789/705>
- Daud, Z. F. M., & Azahari, R. (2022). The wajibah will: Alternative wealth transition for individuals who are prevented from attaining their inheritance. *International Journal of Ethics and Systems*, 38(1), 1–19. <https://doi.org/10.1108/IJOES-09-2018-0133>
- Ibn Abd al-Barr, Y. ibn A. (2000). *Al-Istidhkar* (S. M. 'Ata & M. 'A. Mu'awwad, Eds.; 1st ed.). Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Ibn Hazm, 'A. ibn A. (1984). *Al-Muhalla bi al-athar*. Dar al-Fikr.
- Ibn Kathir, I. ibn 'U. (1998). *Tafsir al-Qur'an al-'Azim* (M. H. Shams al-Din, Ed.; 1st ed.). Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
- Ibn Majah, M. ibn Y. (2009). *Sunan Ibn Majah* (S. al-Arna'ut, 'A. Murshid, M. K. Qarah Balli, & 'A. L. Hirz Allah, Eds.; 1st ed.). Dar al-Risalah al-'Alamiyyah.
- Ibn Qudamah, 'A. ibn A. (1968). *Al-Mughni*. Maktabat al-Qahirah.

- Karmelia, L. (2023). Implementasi qawaid fiqhiyyah dalam menyelesaikan problematika hukum keluarga Islam. *Maqasid: Jurnal Studi Hukum Islam*, 12(2), 98–107. <https://doi.org/10.30651/mqsd.v12i2.19313>
- Muda, M. Z., & Jusoh, M. S. (2005). Peruntukan undang-undang wasiat wajibah di Mesir dan Selangor: Kajian perbandingan. *Islamiyyat*, 27(2), 3–23.
- Rahman, M. H., Mohammad Monawer, A. T., & Osmani, N. M. (2020). Wasiyyah wajibah in Islamic estate planning: An analysis. *Jurnal Islam dan Masyarakat Kontemporari*, 21(3), 72–86. <https://doi.org/10.37231/jimk.2020.21.3.448>
- Sayyid Sabiq. (1977). *Fiqh al-sunnah*. Dar al-Kitab al-'Arabi.
- Yassari, N. (2011). Testamentary formalities in Islamic law and their reception in the modern laws of Islamic countries. In K. G. C. Reid, M. J. de Waal, & R. Zimmermann (Eds.), *Comparative succession law: Volume I: Testamentary formalities* (pp. 282–304). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199696802.003.0012>
- Yusoff, R. M., Arshad, A., Ali, A., Baharudin, M. H., & Romainor, S. N. (2025). A preliminary study on the role of will and obligatory will in property and estate management based on Islamic law. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, 9(1), 5233–5239. <https://doi.org/10.47772/IJRISS.2025.9010406>
- Zaydan, 'A. al-K. (2001). *Al-Wajiz fi sharh al-qawa'id al-fiqhiyyah fi al-shari'ah al-Islamiyyah* (1st ed.). Mu'assasat al-Risalah.